

Legenda Nemes Nagy Ágnesről

Lengyel Balázs: – Kezembe került egy kis könyvecske, amit valamikor a gyerek Nemes Nagy Ágnesnek, a nagybátyja adott bőrkötésben, kis elefántcsont emblémával. Vagy 8 éves korától kezdve ebbe írta bele a verseit. Az első verse még korábról így szólt: „A büszke tehén a réten állt – csak állt.” Erősködött akkor, hogy ez vers, amit a család abszolút nem akart elfogadni, pedig valóban vers ez, mert egy létezés érzetet adott, azt, hogy milyen valami, milyennek látja. Ez olyan öt éves korában lehetett. Elolvasnék ebből a bőrkötéses könyvecskéből egy verset, és aztán beszélnék valamit róla. De ne feledjük, a verset egy tizenegy éves gyerek írta, ott a könyvecskében a dátum.

*A messze kéklő tengeren
Nincs egyetlen vitorla sem.*

*Csak egy csapat fehér madár
A víz felett cikázva száll.*

*Csajongva száll és le-lecsap,
Zsákmányolni neki szabad.*

*Övé az egész tengerár
Szabad madár, boldog madár!*

*Ha hull a hó, s fehér a táj,
Eszembe jut a nyár, a nyár.*

*Milyen boldog is a sirály,
Hogy ott lakik, ahol a nyár.*

*Repülhet vígan, szabadon
Ragyogó fehér szárnyakon,*

*S megvillan rajt' a napsugár,
Szabad madár, boldog madár!*

Most szeretném ide idézni Nemes Nagy Ágnesnek egy másik versét, amit már felnőtt korában írt, s amit mint gyerekverset gyakran elmondják az olvasók. Ez *A nyári rajz*. Aki emlékszik rá: a két vers párhuzamossága világos.

Lator László: – Engem ez a tizenegy éves kori vers nagyon megdöbbentett. Mert nem egyszerűen egy, mondjuk szellemileg koraérett gyerek verse van előttünk, hanem egy olyan vers, amelyet nyugodtan be lehetne tenni Nemes Nagy Ágnes érett versei közé, nemcsak azért, mert önmagában jó, hanem mert valahogy rajta van a felnőtt Nemes Nagy Ágnes kezenyoma, elsősorban abban a lendületben, ahogy a vers kibomlik a keze alól. Nemes Nagy Ágnes szerette mindig azt mondani, amikor valami tettett egy versben, hogy „ez jól le van téve”. Hát ez a vers jól le van téve. Ahogy ezt megcsinálja, hogy „a messze kéklő tengeren nincs egyetlen vitorla sem”, ez olyan természetesen és magától értetődően tölti ki a sort, a neki rendelt teret. Elfogulatlanul bánik a formával, a laza jambussal, s ahogy a mondatokat gyorsítja, lassítja, ahogy megismétli a vers végén a „szabad madár, boldog madár”-t, az szinte felnőtt, érett költőre vall, nem egy tizenegy éves gyerekre.

Domokos Mátyás, Ferencz Győző, Lator László, Lengyel Balázs és Székely Magda visszaemlékezései. (Elhangzott a Kossuth Rádióban 1994. szeptember 29-én.)

Domokos Mátyás: – A fogalmazás, a versbeszéd és a Lator László által említett grammatika révén természetessé tesz valamit, ami nem magától értetődő: tehát azt, ami egy költőt, mint felismerés versre ingerelhet, hiszen „a messze kéklő tengert” konvencionálisan fehér vitorlákkal szoktuk társítani. Valamilyen létevidencia fogalmazódik meg itt egy gyerekvers szintjén, amely azonban ezáltal már nem gyerekvers, és a sóvárgás, a vágyódás ez után a létevidencia után, ami magyarán a szabadság. Ez tűnhet most utólagos belemagyarázásnak, de voltaképpen egy majdani költői élet tengelyét érinti s egy alap-életérzést, ami mint egy gyermeki sóvárgás és vágy fogalmazódik meg kristálytiszán és szépen ebben a versben. Ez valamilyen értelemben, valamilyen nézőpontból talán az egész költői pályának is emblémája lehetne: ez a misztifikáció, és mindenfajta romantikus túlhabzás nélküli sóvárgás egy elveszített természetes állapot után, aminek szabadság a neve.

Lator L.: – Ha ezt a verset összehasonlítanánk Nemes Nagy Ágnes négy vagy öt-éves kori versével, *A büszke tehénnel*, azt mondanánk persze, hogy az egy primitív gyerekvers, ez meg egy érett költő rendkívüli biztonsággal megcsinált verse. Mégis abban a négyéves kori versben Nemes Nagy Ágnes költészetének két lényeges vonása jobban benne van, mint ebben. Ez olyan, mint hogyha egy már versolvasáson iskolázott tehetséges növendék, költőgyerek azt csinálná, nagyon jól, amit a költők általában csinálnak, de *A büszke tehén* nem ilyen. Az olyan, amelyet egy gyerek ősi, naiv költőösztönével csinál. Nemes Nagy Ágnes egyébként nagyon szerette elmondani, meg is írta, és egyet is érték vele, hogy *A büszke tehén*ben tulajdonképpen az ő költészetének két lényeges vonása benne van: a látványon való megtapadás, és a *büszke* szóban, mert az tulajdonképpen nem illik egy tehénhez, az absztrakcióra való hajlam.

Domokos M.: – És mégis ez adja meg a színét, a jellegét. Sokféle módosulása van később is a költészetében, de ez a legérdekesebb, ez a konkrétsága a Nemes Nagy Ágnes versek világában megjelenő képeknek, tehát az, hogy kifejeznek valamit a létezésből, ami nem magától értetődő, de mégsem jelképes, vagy pláne nem szimbolikus értelemben, hanem azzal a brutális konkrétsággal, ezt kell mondanom, ahogyan mi is beleütközünk az eszméletünkkel azokban a ritka pillanatokban, amikor érzékenyek vagyunk arra, hogy ilyesmire felfigyeljünk.

Lator L.: – Nemes Nagy Ágnes verseiben nekem talán éppen az a legfontosabb, hogy bennük a tárgyak olyan anyagszerűek, tapinthatók, foghatók, olyan érzéki sugallatuk van, hogy éppen testességükkel sugallják is azt az absztrakciót, amelynek Nemes Nagy Ágnes nem jár a végére. Szokás rá azt mondani kritikákban, irodalomtörténetekben, hogy filozofikus költő. Persze igaz, de maga Nemes Nagy Ágnes mondta egyszer, hogy ő nem tartja magát filozofikus költőnek, a verseiben bölcséletnek legfeljebb a sugallata, légkörre, aurája, nem tudom pontosan, hogy mondta, van meg. És én ezt nagyon fontosnak tartom, mert bármiféle egyértelmű magyarázatnak, értelmezésnek így tud ellenállni igazán a vers. Okosabb egyetlen költő sem lehet, mint mondjuk Lukács György, de éppen az által, hogy nem a filozófiai fogalmak nyelvén szól és nem valamilyen rendszerbe illeszkedik bele a vers, gazdagabb, mint bármilyen filozófiai értekezés.

Székely Magda: – A vers ugyanis nem filozófia. A vers a minden más megismerés számára irracionális tartalmakat racionalizálja. Én a vers-szerkezetet emelném ki, amely híven tükrözi Nemes Nagy Ágnes felfogását arról, hogy a jó vers minden sora többletet ad az előző verssorhoz akképpen, hogy semmi nem hagyható el. A tökéletes versszerkezetre való igényt, törekvést vélem fölfedezni már ebben a versében is. Annak idején Tóth Judittal együtt az effajta versépítkezés mesterét találtuk meg Nemes Nagy

Ágnesben, amikor 22 évesen fölfedeztük őt magunknak. Amikor észrevettük, hogy minden mellőztetésük ellenére is mennyire érvényesek ők, „Ágnesék és Pilinszkyék”, hogy milyen erőt, energiát szabadít fel, ha a versből kihullik mind, ami fölösleges és épp ezért elhagyható. Hogy tán egy életre megérthettem; „A modern vers nem ornamentika, hanem struktúra.”

Lengyel B.: – Sokféle filozófus van, nemcsak Lukács György filozófus. Van egy olyan filozofikus létérzet Ágnes költészetében, amelynek jegyeit számos helyen meg lehet találni költői konkrétumként. Meg lehet találni a *Patakban*, az *Ekhmaton*-sorozatban vagy pl. az *Éjszakai tölgyfában*. Az *Éjszakai tölgyfáról* egy fiatal filozófus-gondolkodó és költő Juhász Anikó írt egy terjedelmes tanulmányt, Heidegger, Rilke és Nemes Nagy Ágnes összefüggését kutatva. Tehát valami filozofikus problematika világosan benne rejlik Ágnes költészetében. Nem úgy, mint filozofikus gondolatrendszer, hanem úgy, jól mondod, mint életérzés, ami a jelen életérzésének, a veszélyeztettség érzetnek, a lét és nem lét érzetnek, a semminek és a valaminek az összefüggése.

Albert Zsuzsa: – Emlékszem, Ágnes írt arról, hogy Szerb Antallal milyen jó barátságban volt diák korában. Lengyel Balázs volt Nemes Nagy Ágnes férje, ő tudna fiatal koráról beszélni. Szerb Antal révén ismerkedtek meg?

Lengyel B.: – Érdekes, hogy Szerb Antalt említi éppen, furcsa mód Szerb Antalt külön én is ismertem, de nem az ő révén találkoztunk, hanem van egyős-barátnője Ágnesnek, aki versben szerepel is, Nagy Lászlóné, Hrabovszky Panni. *Barátnőm emlékére* a címe a versének. Így kezdődik: „Elmentünk Pannával akkor –, hogy megkeressük nyomodat...” Tehát diákkori barátság volt ez, ami fennállt az egész életen keresztül. Hrabovszky Panni hozott bennünket össze.

Székely M.: – Ha már szóba került Szerb Antal, hadd mondjam el, hogy Gergely Ágnessel, Nemes Nagy Ágnessel Jeruzsálemben kiszöktünk egy nemzetközi konferencia szünetében felkeresni a szent helyeket, a Golgotát és a Sírátófalat, és ott a Nyugati Falnál, a fal előtt három: Gergely Ági, középtűt Ágnes – ott állunk úgy, ahogy kívánja is az ember a falat megérinteni tenyérrel és homlokkal is a rettenetes őskövet, az európai kultúra kezdetének talapzatát – egyszer csak Nemes Nagy Ágnes azt kérdezi (őleml!) – „Megérinthesem?” – Mármint, hogy megérinthesné ő is? – Hát hogyan! – És akkor Ágnes azt mondja nekem: tudod, Szerb Antal helyett és Halász Gábor helyett is. – És elsírta magát, miközben a falat megérintette.

Lator L.: – Nemes Nagy Ágnessel való kapcsolatunknak volt egy olyan életrajzi alapja, amely tulajdonképpen nem is volt. Megpróbálom megmagyarázni, hogy van ez. Nemes Nagy Ágnes szülei Halmiban laktak. Ugocsában. Halmi nagyon közel volt az én szülőföldemhez. Volt egy nagybátyám, aki együtt járt a jogi egyetemre Ágnes apjával, és barátságuk később is megmaradt. Ez a földrajzi rokonság magyarázza, hogy egy nyelven beszéltünk, közös volt a szókincsünk. Meg-megkérdezett egy-egy szót: tudja maga, mi az, hogy sutrál? Tudja maga mi az, hogy liha? Persze hogy tudja, hiszen ugocsi. Voltak szavaink, fordulataink, amelyeket csak mi használtunk, értettünk. Én valahogy mindig azt is hittem, hogy Ágnes Halmiban született, de ma már tudom, hogy nem. Az életrajzáról keveset beszélt, gyerekkoráról csak később nyilatkozott meg. Ő már Budapesten született, azután, hogy 1919-ben a szülei átmenekültek és egy ideig azt hiszem vagonban laktak, ahogy akkoriban szokás volt, egy vakvágányra kitolt vonaton. De Nagy Mihály, az Ágnes édesapja, a cseh időkben is visszajárt Ugocsába, sokszor megfordult a nagybátyámnál, Ágnes is nemegyszer járt ott. Sokszor érzem úgy, hogy az a táj, azok a dolgok, azok a tárgyak, amiket én gyerekkoromból ismerek, benne

vannak verseiben, holott Ágnes ezeket csak közvetve ismerhette, vagy csak egy-egy ilyen látogatás alkalmával láthatta. A ti Kékgyólyó utcai lakásotokkal szemben volt hajdanában egy kovácsműhely, s ahogy azt a kovácsműhelyt, ahogy a lópatkolást, ahogy a lovat leírja, az nekem gyerekkoromból ismerős. A fái, növényei, tárgyai, nekem nem egyszerűen fák, növények, tárgyak. Olyanok, amilyenek gyerekkoromban láttam őket.

Lengyel B.: – Ehhez csak egyetlen egy mondatot mondanék. Teáztunk, anyósom vitte be a teát és azt mondta, hogy fiam, fakó a tea. Mondom, micsoda? Azt mondja, fakó a tea. Mondom milyen lóról van szó? Azt mondja, nem lóról van szó: halvány.

Székelly M.: – Igen, Ágnes borzasztóan szerette az állatokat és szerette a növényeket. Neki nagy élvezet volt virágot vinni, olyan módon örült neki, mint egy élőlénynek. Közvetlen, intenzív kapcsolata volt azzal a növényvel. Mindig úgy járt el, hogy a húsklopfolóval, ahogy mondta, megpotyolta a rózsák szárának a végét, és akkor annak olyan megtört Krisztus lába lett, ezt is ő mondta így, és akkor egy hétig frissen maradtak a vázában. A lovak mellé azt hiszem a macskákat is be lehet sorolni, és ehhez nekem közöm van, mert nekem mindig voltak macskáim, és Ágnes irtózatosan szerette, élvezte a macskákat. Mutasd azt a pöttyös hasadat, mondta, és a macska mutatta persze boldogan, lehetett vakargatni, úgy hogy amikor olvasom *Az utca arányai* című versét, amelyben az ő világhoz való viszonyának ez a kettőssége tökéletesen benne van, tehát az abszolút elvonthoz való empirikus viszony, mert valamiképpen megjeleníti és megérzékelte, azt kell mondanom a gravitációt is szinte. Ugyanakkor megmutatja a hihetetlen vonzalmát a felületi tárgyak, ha úgy tetszik, esetleges jelenségek iránt, a világmindenség nagy törvényeihez képest, amilyen esetleges egy macska, mondja ebben a versben, és hihetetlenül élvezti ezeket a tulajdonképpen esetleges, nem fontos, de a világhoz tartozó jelenségeket, a részleteket, mint például egy kicsi állat. „Árvízben úszó, bukdosó parókák” – mondja róluk.

Domokos M.: – Valamit ehhez a költői természethez szeretnék hozzátenni, vagy hozzámondani, és itt segítségül hívom az Újhold egyik baráti vitatársának, egy idősebb költőnek, Vas Istvánnak az egyik versét, amelyet, ha jól emlékszem a második világháború alatt írt, *Óda az észhez* címmel. Vas azzal fejezi be ezt a verset, hogy „te életünk legbátrabb szenvedélye”. Nemes Nagy Ágnesben és a verseiben a világ megértésének ez az ihletett szenvedélye sarkallja és csigázza fel az intellektust is, és miközben csakugyan szinte a fehérrizzás fokára emeli, ez a közelmaradás, vagy közelkerülés a valósághoz, az empiriához, a természethez, megőrzi számára a konkrét fogalmazásnak a lehetőségét. Tehát sohasem elragadtatott, sohasem misztikus, sohasem szimbolikus, sohasem absztrakt a szó steril értelmében. Még valamivel párosul érzésem szerint az ő verseiben, a kifejezés makulátlanságának az ambíciója: tulajdonképpen a kétségbeesés érzésével. Szerette idézni Vörösmartynak ezt a rezignált sorát, hogy „nem érez, ki érez, szavakkal mondhatót”. Ez a költészet, ezzel a racionális szenvedéllyel, meg akarván érteni a világot, mindig beleütközött abba, hogy olyasminek a közelében van, amit nem lehet szavakba foglalni. Dehát hogyan kell ezt a költőnek mégis megtestesíteni? Szerintem ez az egyik magyarázata annak, hogy kevés verset írt. Az ilyen pillanatai a megértésnek, az ilyen katarzisa a megértésnek, akár költői megértésről van szó, akár másról, nem jelentkeznek minden nap, és itten persze még sok minden más is közrejátszott Nemes Nagy Ágnes költői sorsában, ami nem tette lehetővé, hogy esetleg több verset írjon, mint amennyit megírt. De a költészete jellegéből is következik ez, érzésem szerint, a természetéből. Ezt nem lehet inflálni.

Lator L.: – Nemes Nagy Ágnes költői természetéhez vagy a költészete természetéhez csakugyan hozzátartozik a keveset-írás: ebből a sűrű anyagú költészetből nem lehet köteteket csinálni, csak egyetlen kötetet lehet megépíteni. Természete szerint is szüksézáru ez a költészet, de ehhez hozzájárult természetesen az is, hogy elkövetkezett az a pillanat, amikor Nemes Nagy Ágnes is, mint annyian, tiltott költővé vált, talán nem daczból hallgatott, csak nem tudott másfélét írni, mint amit írt, és ezért egyszerűen nem közölték, úgy hogy odaadhatta, oda is adta volna talán...

Lengyel B.: – Nem adta oda. Veszedelemes lett volna odaadni. Bóka László pl. azt mondta Szabó Magdának, de szeretném látni Nemes Nagy Ágnes verseit, de nem tudom látni. Nem adta oda. Egy rákosista államtitkárnak – képtelenség volt.

Lator L.: – A politika, a történelem beletolakodott az életébe. De hogy került be a költészetébe? Én azt gondolom, hogy nem közvetlenül, hanem a versek rostjaiban van jelen. Nemes Nagy Ágnesnek először talán ösztönös hajlama, később tudatos szándéka, hogy a költészetben valami mást kell csinálni, mint amit a korábbiak, a közvetlenül valló, magáról beszélő költészet csinált. Számtalan írásában állt ki az objektív líra mellett, noha nem állította soha, hogy az az egyetlen üdvözítő költői módszer. De annak, hogy már az ötvenes években áttételesen, tárgyiasan írt, politikai, történelmi oka is volt. Lehet, hogy ha az, ami itt 1945-ben elkezdődött, és amitől mindnyájan fellélegeztünk, folytatódott volna, Nemes Nagy Ágnes esetleg többet ír, de hogy a költészete nem lett volna ilyen tömény, olyan sokértelműen tömör, azt szinte biztosra mondhatom.

Ferencz Győző: – A 80-as évek elején ismertem meg személyesen, de közel az évtized közepén kerültem hozzá. Halála előtt rendszeresen igényelte, hogy meglátogassam. Akkoriban már nem nagyon mutatkozott emberek előtt, férfiakat végképp nem fogadott, nőket is alig, és meg is mondta, hogy miért nem: nem hiúságból, nem azt szégyellte, hogy hogyan néz ki, hogy fejkendőket kell hordania mert megritkult a haja, hogy végül a nyaka is bedagadt, nem az zavarta, hogy legendás szépségét – amiről egyébként megvolt a külön véleménye – a betegség kikezdtte, romba döntötte. Nem, ő fáradt volt eljátszani ezt a kis színjátékot, hogy ajtót nyit, a látogató megdöbben a látványtól, de úgy csinál, mintha nem döbbenne meg, ő pedig úgy csinál, mintha nem venné észre, hogy megdöbbsent: és ezt eltitkolja. Ehhez ő már fáradt, mondta. Ültem nála délután és nagyon erősen igényelte, különösen az utolsó évben, amikor egyre jobban elszakadt a világ zajlásától, hogy szállítsak neki híreket, mi történik a városban, az irodalomban, mi jelenik meg, mit olvastam. Egy ilyen beszélgetés során, amikor az írói felhatalmazásról esett szó, azt mondta: tudja, az én életművem se lenne ilyen sovány, ha lett volna felhatalmazásom, ha felkértek volna, hogy írjak. Nekem van egy teóriám az életművekről, és ezt akkor el is mondtam neki. De nem hiszem, hogy nagyon megvigasztaltam vele. Mindenesetre azt mondtam, hogy az övé mégis ép életmű a maga lyuggatottságával együtt. Lehet, hogy hiányzik belőle ez-az, lehet, hogy nem olyan terjedelmes, de zárt és teljes, önmagán túlmutató életmű sokkal jobb, mint ha hatszor ilyen terjedelemben, de szertelenül folya szét. Mert azért mégiscsak megírta az esszét, amikről mindig elmondta, hogy a kutya nem kérte tőle, főleg eleinte, csak neki eszébe jutott egy hang. Érdekes, miféle hang, azt mondja erről, hogy bármilyen különös, a mikszáthi hang esszé-megfelelője. Tehát valami olyasmi esszéhang, amely a mikszáthi hangot intonálja, természetesen ez mégiscsak az ő saját hangja, a mikszáthi karakter nyilvánvalóan a közvetlenségben, illetve a közvetlenség megformálásában nyilvánul meg. Ami a költészetet illeti, gyakran mondta, hogy hát tudna versikéket írni, verselni éppenséggel lehetne, de az nem az igazi: azt minek.

Domokos M.: – Ne feledkezzünk el arról, hogy ez a brutális kiűzetés a legális költészetből, az indulás pillanatával esik jóformán egybe. Szabadjon nekem is néhány sort idézni egy versből, amit valamikor a 60-as években írt, tehát bizonyos tekintetben már visszanezve a kiűzetésre, és ironikus módon *Hasonlat* címet adva a néhány soros versnek, „Aki evezett kezdődő viharban, Képtelenül feszítve kvadricepszét” (először a kvadricepsz szó, amiből önmagában rá lehet ismerni Ágnesre. És amit ez a sor összefoglal, az nem más mint *A kettős világban*, 1946–49, költői erőfeszítései: az az újdonság, amivel fellép egy induló költő a második világháború apokalipszise után) „a lábtámasz szikláját tolvá el”. (Megint hozzá kell tennem, hogy azt nem lehet elmozdítani, az valami mozdíthatatlan, tehát ez az erő kifejtésnek a rendkívüliségét jellemzi) „s akinek akkor súlytalan maradt váratlanul a jobb keze, mivel repedt nyélről a lapát hátracsuklott, és aki akkor megbiccent egész testében – az tudja, amit én.”

Lator L.: – Az ötvenes években voltak irodalmi találkozóhelyek, menedékházak. A ti lakásotokban, még a Kékgolyó utcában, rendszeresen összegyűltek azok az írók, költők, akik akkor már kikerültek az irodalomból, megszűntek létezni, nemcsak hivatalosan, hanem az irodalmi közvélemény se tartotta számon őket, hiszen a műveik „nem léteztek”. Ott olvastuk, olvastam az Ágnes verseit is, Pilinszky, Kálnoky verseit, Szabó Magda *Freskóját*, Mátyás novelláit, az „előadó novellákat”, és sok minden mást is, de persze nemcsak ilyen komoly foglalatosságokat űztünk, a legsötétebb időkben is megtaláltuk a módját, hogy legalább egy időre jól érezzük magunkat. Ott volt a játék, a szekreter-írás, amiről itt-ott már beszéltünk, de azért ezt érdemes felidézni, mert jellegzetes kortörténeti műfaj. Nem tudom, hogy amikor téged letartóztattak, az állami védelmi hatóság nem tette-e rá a kezét ezekre a rejtélyes szövegekre? Már az is gyanús lehetett, hogy többféle kézírás volt egy papírlapon.

Lengyel B.: – Meg kell mondanom neked, hogy éjszakákon keresztül gondolkoztam a Fő utcai börtönben, hogy mi az ördögöt fogok mondani róluk. Mert elvitték őket, és ezekben nagyon vaskos politikai mondanók is voltak. Egészében nincsenek meg, de van egy pár, amit most találtam meg, pl. Vas Istvánnak van egy verse, amit ketten csináltak Ágnessel 1945-ben Nagyszénáson. Az megvan, azonkívül van két szonett adott rímekkel, amelyek közül az egyiket Ágnes írta, a másikat, nagyon büszke vagyok, én írtam. Ez is megvan. Ez az egyetlen verse életemnek.

Albert Zs.: – Mondjuk el talán, mi is volt a „szekreter”.

Lengyel B.: – A szekreter olyan verses játék, melyet többen játszanak. Címét kiírják a versformával együtt. A verssor azonban titkos, csak a versvégi rímet írják ki. Azzal kell megint titkosan új sort csinálni. Az összehajtogatott papírt végül kibontják, s a tréfás eredményt felolvassák. Úgy kezdődik tehát, hogy a papíron a játészó leírja az első sort, majd behajtja a papírt, hogy az írás ne látszódjék, a behajtott papírra ráírja a rímet. Ezzel a rímmel kell – megint titkosan – másnak egy másik sort csinálni. Mondok egy példát. Bóka Lászlót perszifálva, úgy emlékszem, Jékely Zoltán megírta a verszermény címét. Azt adta: Bóka László: Az én Malenkovom. Így kezdte: „Sztálin lelkéből lelkedzett vezér” valamelyikünk így folytatta: „Sasszárnyú szavad szívcsúcsumig ér”. A vers záró sorpárja a legfrappánsabb. Azt Ágnes és Kálnoky sikerítették:

*Buzgó szívvel hálám le így rovom
s popsin csókollak nagy Malenkovom.*

Domokos M.: – Ezt nem kellett volna megmagyaráznod a Fő utcában, mert ez magáért beszél. Egyébként Ágnes nagyon szeretett játszani, de nemcsak szekreterert. Van

egy emlékem, amikor egyszer a feleségemmel, Ács Margittal meglátogattuk őt, nagyon rosszkedvű volt, te éppen kórházba kerültél szívpanaszokkal, és még a veszekedésekhez sem volt Ágnesnek szegénynek kedve. Ő ugyanis, ezt is el kell mondani, szenvedélyes vitakozó volt, rendkívül szeretett vitakozni, és jó is volt vele vitakozni, mert pompás intellektus volt, hatalmas tudás lakozott benne. De most a játékról: szóba került az, hogy Ács Margit milyen bámulatos tájékozatlanságot tanúsít a földrajz terén, pl. ha azt mondja az ember, hogy Columbia, akkor azt Ausztráliában keresi és így tovább, és erre Ágnes felkapta a fejét: – Miért, maga tudja? és mondott egy szigetnevet. – Tudom! Bemondtam. És akkor kialakult közöttünk egy ilyen kérdés-felelet játék, röpködtek a szigetnevek, hegynevek, folyónevek, amit akar, és akkor egyszer csak az Ágnes megkérdezte: – Maga honnan tudja ezt? Miért ilyen tájékozott? Mondom, bevallom férfiasan, gyerekes magyarázata van ennek. Kamasz koromban folyton nézegettem az atlaszt, és képzeletben utazgattam, és különböző csacska számításokat végeztem, hogy pl. csónakkal mennyi idő alatt jutnék el mondjuk Hawaii-ból Ausztráliába, és így tovább, és észrevétlenül megtanultam a földrajzot. Belémragadt. Erre azt mondja Ágnes, ez fantasztikus, én meg amikor jártam a Baár-Madasba, hosszú volt villamossal az út, és útközben állandóan képzeletben utazgattam, és elmondta nagyjából ugyanezt, és azt is később, hogy van egy játék, amelyben fel kell írni a papírra azonos kezdőbetűkkel egy-egy folyó, város, hegy nevét.

Lengyel B.: – Már az operációja után, már nagyon nagy beteg volt, kiültünk a kórházban a folyosón, és azt mondta, hát akkor játsszunk. Írni kellett folyót, várost, nevet vagy egy szóból más szavakat csinálni, és persze ő nyert állandóan, mert sokkal gyorsabb volt az agya, mint az enyém. Én meg örültem, hogy egy kicsit legalább örül.

Ferencz Gy.: – Emlékezetes eset volt, amikor Georges Szirtes magyar származású angol költő, aki tehát angolul ír, meglátogatott engem. Ő Nemes Nagy Ágnes nagy tisztelője és sikerült Ágnest áthívni hozzánk. Ott ültünk a Királyhágó téri lakásban, a gyerekeim is, még nagyon kicsik voltak. Behoztak a szobába Legót és azzal játszottak, a hozzáértőknek elárulom, hogy a fabuland sorozatból, tehát kis antropomorf állatfigurákkal játszottak. Ez teljesen felvillanyozta Nemes Nagy Ágnest, valamelyik gyerek, aki szinte alig tudott beszélni, átadott neki egy ilyen lapot, a térdére tett néhány figurát, építőkockát és akkor Ágnes percekig teljesen belemerült a játékba. Rakosgatta a kockákat és ámulatlan nézte, hogy miféle ügyes játékok vannak ma már, teljesen lenyűgözte a Lego gyönyörűsége. Emlékszem, Georges Szirtes átszellemült tekintetűre, amint figyelte ezt a páratlan jelenséget: hogy a költőnő, akit ő Európa egyik legnagyobb költőnőjének tart, egyszerre csak legózni kezd. Nemes Nagy Ágnes nagyon szerette a gyerekeket. Lehet, hogy metafizikusan szerette őket „mint olyanokat”, de azért nem mulasztotta el az én gyermekeim lábát megnyomkodni, és akárhányszor telefonáltunk, mindig meg is hagyta, hogy most a nevemben, Győző, nyomkodja meg a gyerekeinek a talpát. Úgyhogy megnyomkodtam. Mert ez több volt annál, hogy a korszak egyik legnagyobb költője bizonyos okokból vállalja, hogy ő legyen a kisiskolások Bors nénije. Nyilván nem erre az irodalmi szerepre vágyott, de tudta, mennyire fontos ez is: az utolsó években sem tagadta meg.

Domokos M.: – Hogy milyen szellemi éjszakai menedékhely volt főleg ez a Kék-golyó utcai lakás, arról is őrzök egy emléket. 1951-ben vagy 1952-ben, minden esetre a legsötétebb időkben, egy szilvesztert rendeztetek, ahol is jelen voltak Jékely Zsoli és Ottlik is. Az éjszaka folyamán Jékely és Ottlik egymásnak ugrottak, és elkezdték egymást baráti szeretettel, de nagy indulattal gyalázni. Mégpedig az volt a probléma, hogy

Jékely szemére vetette Ottliknak, miért nem ír, és azt fejtegette, hogy ennek a fukarság a magyarázata, hogy sajnálja az írást. És ezt megpróbálta Ottlik visszafordítani Jékelyre, hogy de te se írsz! Jékely bizonygatta, de ő ír, csak nem adják ki. A kettő nem ugyanaz. Majdnem hajbakaptak ezen, végül Jékely, ha jól emlékszem, fogta magát és elrohant. Nagyon jellemző volt szintén azokra az időkre, hogy úgy tekintette ez a társaság az írást, amit függetlenül a körülményektől, nem szabad abbahagyni, nem szabad földadni, pedig ez független a tehetség mértékétől, nagyságától, sőt azt mondanám, jellegétől is, hogy ki hogyan tudja elviselni az ilyen időket. Tudott dolgozni pl. Weöres Sándor, vagy tudott dolgozni Kodolányi János, de nem tudott dolgozni, vagy nem úgy, vagy nem annyit, Nemes Nagy Ágnes.

Lengyel B.: – Emlékszem, a Rákóczi út és a Körút sarkán álltunk Vas Istvánnal és Ágnessel, és akkor egyszerre Vas István azt mondta Ágnesnek, ez volt a legsötétebb korszak, nézze Ágnes, aki nem ír, az nem költő. Hogy Vas István is így gondolkozik, az irtózatosan fáj Ágnesnek. Kik voltak akkor a költők? Kik írtak? Jóságos isten!

Albert Zs.: – Én azért is szerettem Ágnest, mert nemcsak hogy föl lehetett rá nézni, mint gondolkodóra meg költőre, de szép is volt, nő is volt, írt valahol arról, hogy olyan volt, mint egy szőke parasztlány.

Lengyel B.: – Lángoló erejű-intenzitású lény volt. Intellektusa szikrázott-izzott. Pusztán maga jellemezte maga magát úgy, hogy kerek parasztarca van. Nem volt igaz. Szőke haja lobogott. Volt úgy egyszer, hogy álltunk a 2-es villamosban, és a léghuzatban egy férfi szinte könyörögve szólt rá: „Csináljon valamit, megfulladok a hajától”.

Lator L.: – Ágnesnek csontozata volt, ha úgy tetszik, parasztosan erős, a pofacsontja mongolos, mint Szabó Magdáé, és egyáltalán volt valami szilárdság a koponyájában.

Albert Zs.: – Emlékszem, ír arról Ágnes sokat, hogy amikor maga katoná volt, utána ment a frontközelbe Mihályfalvára, és nem félt, amikor egyedül maradt ott.

Lengyel B.: – Az fantasztikus volt, hogy nem félt. 1944 nyarán jöttek a partizánok és éjszakánként felrobbantották a Csáktornya-Budapesti vonatot. Hallottuk távolról a mozdonynak a lihegését, utána egy-egy óriási robbanást, akkor szólt a telefon, hogy azonnal be kell mennem a körletbe, a katonák közé, én voltam ott a helyettes parancsnok. Ágnes egyedül maradt közvetlen a határ szélén, a Dráva mellett, a magányos házban. Én utasítottam a csicskásomat, hogy puskával együtt maradjon a konyhában, de az annyira félt, hogy valami ürüggyel bevonult a körletbe, és otthagya Ágnest egyedül. Én elképzeltem, hogy minden bokor mögül belém lőhetnek, hiszen nem hordozhattam olyan táblát, hogy utálok a náciakat, Ágnes nyugodt volt. Még egy másik történetet mondok szilárd bátorságának példájára. Amikor én 45-ben orosz fogoly lettem, és irtóztató szerencsémre az orosz foglyokat átadták a debreceni kormánynak katonának, ki tudtam juttatni a táborból egy lapot, hogy itt vagyok Debrecenben. Két napig tartott, míg Budapestről Debrecenbe nagyjában vonat tetőn odaérkezett. Hogy tudta, merte? Az oroszok a nőekkel szemben korántsem voltak nagyon kedvesek, a vonatok hol megindultak, hol órákig álltak. Mégis ő két nap alatt egyszerre csak ott volt Debrecenben. A bátorsága, merészsége és jellemzilárdsága abszolút volt.

Lator L.: – Volt egy gitárja, szeretett énekelni, sokszor én magam is vele énekeltem, mind a ketten gyerekkori emlékeinknek engedve, nagyon szerettünk zsoltárokat énekelni, és sok minden mást is. Ágnes nagyszerűen tudta előadni a 20-as évek kupléit, slágereit.

Albert Zs.: – Van egy nagyon szép verse, *A patak*. „Én istenem, te szép híves patak, – Hová futottál, szökdelteél előlem? – Hol csillapítsam buzgó szomjamat? S hogy bocsássak meg néked eltűnőben?” az isten keresés verse, az 50-es évek keserű éveie.

Lator L.: – Ha már *A patakot*, Nemes Nagy Ágnes protestantizmusát szóba hozta, hadd fűzzem hozzá, hogy volt benne, s ezt én nagy rokonszenvvel mondom, valami protestáns, puritán zordság. Mondhatnám komolyságnak is, de a zordság szót találóbbnak érzem. De ezzel összefért a játékoság, a már-már gyermeki kedély. De költészetében sokkal inkább a komolyság, az erkölcsi szigor nyilatkozik meg, játékos kedve csak a gyerekeiben.

Domokos M.: – A zordsághoz hozzákívánkozik talán az, hogy engesztelhetetlenség is volt benne erkölcsi kérdésekben. Az írástudó magatartásának, viselkedésének a kérdésében. Ebben Ágnes álláspontja, ítélete, magatartása, tapasztalatom szerint, s azt hiszem, mindenki nevében is mondhatom ezt, nem változott, és ez az erkölcsi relativizmus korában, hogy finoman fogalmazzak, nagyon jóleső, nagyon fontos tapasztalat volt mindazok számára, akik ismerték őt és tisztelték, szerették. És itt még egyszer vissza kell kanyarodni ehhez az Ekhnaton vershez. Ekhnaton, tudjuk, egyiptomi fáraó, az egyisten hitnek első képviselője, ha lehet ezt így fogalmazni, a modern értelemben is vett homo intellektuális mitikus hőse. És valahogyan mindig az volt az érzésem, hogy ez az ösztönös, majd később tudatos vonzódás Ekhnaton figurájához Nemes Nagy Ágnesben, ami egy alkati determináció is, egy későbbi, 20. századi reinkarnációját találom meg Babits Mihályban, Babits alakjában és Babits példájában, éppen a Babits által képviselt erkölcsiség tekintetében, amely ha kellett kétfelé, ha kellett többfelé harcolva igyekezett, noha nem volt éppen harcossal, megoltalmazni és megvédeni azt, amit egy írástudó tevékenysége, élete, pályája szempontjából a legfontosabbnak tartott. Ágnes számára azt kell mondani, hogy világítótorony volt ez a példa, hiszen az ő költészete, noha rengeteg újdonságot is tartalmaz, amiről beszéltünk, nem képzelhető el a Nyugat talapzata nélkül. Nem kívánt rosszat senkinek, de aki ebben vétett, annak nem tudott és talán nem is akart megbocsátani.

Székelly M.: – „Ki nem tud bosszút állani, – de megbocsátani se végképp – az örökmécsként égeti – olthatatlan keserűségét.” Jellemző négy sorosa.

Lengyel B.: – De meg kell mondanom, erősítenem kell, hogy később, idővel, meg tudott bocsátani. Ahogy a seb begyógyul. Meg a másik ember változik. Végezetül egy új verset szeretnék elmondani, ha lehetne. Arról van szó, hogy ebben a kötetben, ahol a gyerekei vannak, pontosabban a gyerek írásai, utólag van egy bejegyzés, amit egész más tollal, sokkal-sokkal később tett meg. Ez tulajdonképpen záróverse ennek a kötetnek, amit spontánul írt később hozzá. Pár sorát elmondom:

*Oly furcsa ez a délután.
Tán sosem ültem ily sután,
gyötrődve nem is tudni mért.
Gyerek voltam, kit nem kísért
a gond. A vidám kisgyerek
szemébe nézni nem merek.
Jobb lettem-é? Azt nem tudom.
De másutt járok, más nyomon,
már más vagyok. Tán nem is én.
Tanúja ez a költemény.*

(Összegejtötte: ALBERT ZSUZSA)